

„Vaadesangen“ i Viborg Domkirke for Erik Glipping.

Af Dr. A. Heise.

Blandt de mange Efterretninger af tvivlsom Beskaffenhed, som forrige Aarhundredes flittige, men ofte kritikløse Samlere have sat i Omløb, findes ogsaa Fortællingen om, at der i Viborg Domkirke helt ned i Christian IV's Tid skal være holdt en Slags Sjælemesse for Erik Glipping. I sin krasseste Form fremtræder denne Beretning i en lille Skildring af Viborg i den katholske Tid, som under Titlen: »Minder fra Sct. Kjelds Jubilæum« findes i »Nordisk Ugeblad for katholske Kristne« for Søndagen d. 28 Juli 1889. »I selve Kryptkirken,« hedder det heri, »blev Sjælemessen (Vaadesangen) frembaaren hver Morgen Kl. 4^{1/2} for den myrdede Erik Glipping, hvis Støv gjemtes i St. Kjelds Kapel ovenover¹⁾. Endnu 100 Aar efter »Reformationen« holdt denne Sjælemesse sig, da de lutherske Gejstlige nødig vilde give Afkald paa den Indtægt, der var forbunden dermed. Disse »det rene Evangeliums« Tjenere lode sig saaledes ved deres Havesyge forlede til at skuffe Folket paa den skjæn-

¹⁾ Dette beror paa en Misforstaaelse. Erik Glippings Grav var i Altergulvet ovenover Kryptkirken, ikke i St. Kjelds Kapel.

digste Maade og endog styrte det indirekte i Afgudsdyrkelsens Vederstyggelighed ved at fingere Messeofferets Frembærelse, saa længe de havde pekuniær Fordel deraf.»

Vi skulle da nærmere undersøge, hvorledes det forholder sig med denne »Vaadesang«, og det vil da formentlig vise sig, at ligesom det paa den ene Side maa indrømmes, at de protestantiske Forfattere selv have givet den katholske Forfatter en vis Anledning til at komme med sine stærke Udfald, saaledes synes Beretningen i sin Helhed at maatte forkastes eller i al Fald at bero paa en Misforstaaelse af de faktiske Forhold.

Hovedstedet, og i Virkeligheden det eneste, man véd om Gudstjenesten i Viborg Domkirke til Minde om Erik Glipping, er følgende Sted af den Beskrivelse af Viborg, der tillægges Mag. Christen Erichsen, og som nu findes paa Universitetsbibliotheket. Stedet er aftrykt i Pontoppidans *Marmora Danica* Tom. II, p. 192 (1741) og lyder:

»Udi forrige Tider ved det Aar 1560 til 1630, da Doctor Wandalinus blev Biskop, var det Sædvane, at Biskoppen, Lektor, Præsterne og de andre Gejstlige hver Morgen selv gik i Kor udi Domkirken ved halvgaaen 5 slet, naar det ringede [med tvende smaa Klokker, som hængte udi et lidet Taarn midt paa Korskirken, tækt med hvid Kobber, hvorfra Strængene nedgik i Altergulvet]¹⁾ til Vaad-Sang, som det da kaldedes, og kaldedes det og saa udi min Barndom, og er det saa meget som Vaade-Sang, thi da blev der sjunget latinske Psalmer, som var en Levning af Pavedømmet, da der holdtes Sjæle-Messe over Konning Erik Glipping, som er udi Domkirken begravet og blev ihjelslagen etc. udi en Lade i Finnerup ved Viborg, og af den Vaade, uformodentlige og ynkkelige Mord blev Messen og Sangen kaldet Vaad-Sang, qvasi Vaade-Sang.

¹⁾ Det i Klammer indskudte er i Manuskriptet tilføjet i Randen med en anden, dog omtrent samtidig Haand. Jfr. herom Heise, *Diplomat. Viborgense*, Indl. S. XX ff.

Og paa det de Gejstlige ikke skulde miste det Beneficium, som var lagt til samme Sjælemesse, nemlig Indkomsten af Fuslom, da bleve de lutherske Gejstlige ved at holde selv udi egen Person Kor hver Morgen og sang latinske Psalmer af store Psalmebøger, hvilke Bøger vare fæstede udi Kjeder, at de ikke skulde bortstjæles; af samme Bøger har jeg set udi min Barndom Bindet og Kjederne, men Bladene vare borte, som vare skrevne paa Pergament, og de, som sang i disse Bøger, vare Cantor, Succentor og Diaconi. Denne Skik, at sjunge om Morgenens fra Klokken var halvgaaen 5 og til halvg. 6, holdtes ved, indtil Doctor Vandalinus blev Biskop, hvilken enten ved kgl. Bevilning eller og ved egen Myndighed forordnede det saaledes, at 12 af de største Disciple udi Viborg Skole skulde gaa i Kor hver Morgen fra halvg. 6 og sjunge til Klokken var 6, hvilke Disciple fik for samme Tjeneste aarlig udi Begyndelsen 6 Slettedaler (osv.). Og blev der sjunget af samme Disciple først: Jam lucis orto sidere etc., derefter: O Gud vi love dig etc., siden en Morgensalme, hvilken de vilde. Og paa det at alting kunde gaa des skikkeligere til, da skulde den øverste Capellan møde udi Kirken hver Morgen og staa udi den øverste Stol ved Alteret og begynde Sangen, for hvilken Tjeneste han og fik noget til Løn, og kaldtes han Succentor i Koret

Hertil føjer Pontoppidan en Bemærkning om, hvor forsynligt den viborgske Gejstlighed har forstaaet at varetage sine Interesser, siden den nok vilde have Papismen afskaffet, men ikke give slip paa det papistiske »Beneficium» og paa en snild Maade (scite) forstod at forvandle den overtroiske Messe for Kong Eriks Sjæl til en uskyldig Morgengudstjeneste for at kunne beholde Indtægterne fra »Fuslom». Desuden anfører han et Brev til ham om denne Sag fra Stiftsprovst Tychonius i Viborg: »I langsommelig Tid og indtil Aar 1684 holdtes en Vigilia matutina og Korsang af nogle Peblinge af Lat. Skole, som endnu havde

Quadram vel mensam Regiam, nedre i en Crypte, til Kong Eriks Amindelse«. Ogsaa af Christian V's bekendte Biograf, Konferentsraad Niels Slinge, der var Søn af Biskop Peder Villadsen i Viborg, havde Pontoppidan hørt fortælle, at han som Discipel havde deltaget i disse Morgensange.

Vi have anført dette Sted af Marmora Danica (Mag. Chr. Erichsen), fordi det i Virkeligheden er den eneste Beretning, man har om »Vaadesangen« over Erik Glipping i den protestantiske Tid. Saa meget maa altsaa anses for sikkert, at der i den protestantiske Tid er holdt en Gudstjeneste i Domkirken, og at Traditionen paa Erichsens og Tychonius's Tid eller i al Fald disse selv have sat denne Gudstjeneste i Forbindelse med Erik Glipping. Vi slaa tillige strax fast, at der her aldeles ikke er Tale om nogen katholsk Messetjeneste hverken i den ene eller anden Form; man har efter denne Beretning slet og ret substitueret en helt protestantisk Gudstjeneste i den tidligere katholske Messetjenestes Sted. Men Efterretningen gik videre. Den behandledes atter af Pontoppidan i hans »Kirchen-Historie des Reichs Dännemarck« (Annales Ecclesiæ Dan. I, 757), hvor han ytrer, at man »forvandlede Messen til en natlig saakaldt Vaadesang«. I Dansk Atlas IV, 614, der udkom efter Pontoppidans Død og hvis historiske Del tildels skyldes Langebek, berettes, at Erik Glipping havde skjænket en Del Gods til Viborg Domkapitel for Messer og Vigilier, der holdtes hver Nat fra 3 til halv sex af Prælater og Kanniker, og at »denne latinske Gudstjeneste«, som siden kaldtes Vaadesang, endog længe efter Reformationen vedligeholdtes, indtil den 1630 forvandledes til en Korsang af 12 Disciple. — Videre kunde man egentlig ikke godt gaa; thi efter Udtrykkene i Dansk Atlas skulde man nærmest tro, at det var selve den katholske Messetjeneste, der vedligeholdtes lige til 1630. Saaledes forstaas ogsaa Ordene af Suhm og flere andre. Snart gjør man

et lille Forbehold, snart lader man den tidligere »Vaadesang• eller Sjælemesse vedligeholdes lige til 1630¹⁾.

Man sprang saaledes Mellemløddet over: den katholske Gudstjenestes Forandring til en helt protestantisk, og man gjorde tidlig denne protestantiske Gudstjeneste til en speciel Mindefest for Erik Glipping. Men heri ligger netop Misforstaaelsen; thi vi vide meget godt, hvad der skete paa Reformationstiden.

Paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530 var der vedtaget en Reces angaaende forskellige Kjøbstadsforhold, og heri fandtes ogsaa en Bestemmelse, der var indsat paa Begjæring af jydsk Kjøbstadsmænd, nemlig »at hvo som Naaden haver, maa klarligen prædike og aabenbart lære Guds Ord og Evangelium for menige Almue udi alle vore Kjøbstæder og andensteds udi Riget«. Dog skulde enhver, der lærte eller prædikede noget andet, end han kunde bevise med den hellige Skrift, staa til Rette derfor²⁾. Neppe vare Viborgs Borgemestre og Raad komne i Besiddelse af denne Reces, maaske ogsaa af et specielt Kongebrev til dem selv, hvori Kongen, som de senere foregav, »tilskrev os, at vi skulde forfordre og fremme Guds Ord af vor yderste Formue«, i Forening med den lutherske Del af Kannikerne og Præsterne ved Domkirken afskaffede den katholske Messetjeneste og indsatte en protestantisk Gudstjeneste i Stedet. I denne »kristelig, gudelig Skikkelse og Reformats paa Messelæsning, Sang og Prædiken, som herefter skal ske i Viborg Domkirke• lyder den første Artikkel: Først, at daglig, naar 4 slaar om Morgen, skal wtthesang begyndes

¹⁾ Suhm, Historie af Danmark, X, 943: I Kryptkirken holdt Prælater og Kanniker fra Kl. 3 om Natten til 6½ om Morgen hver Nat Vigilier og Sjælemesser paa Latin for denne Konges Sjæl, hvilket vedvarede endog efter Reformationen indtil 1630, under Navn af »Vaadesang• (o. s. v.). Som Kilde anfører han først Dansk Atlas IV, 614 ff., derpaa Pontoppidans Annaler, og tilsidst Marmora Danica II, p. 192.

²⁾ Danske Mag. 4 R. VI, 40.

paa Latin for Klerkeriet, som da have Lyst og gudelig Begjær til at handle hellige Psalmer, Lektier af Biblen og hellige Doctores, kristelig Homilier og Forklaring derover med Te Deum og andre kristelig Lovsange af den hellige Skrift, og intet andet«. Den næste Artikkel lyder: »Ret som 5 slaar, naar det klemter i fornævnte Vttesang, skal ringes til en kirkelig Prædiken for menige Almue, og den Stund, der ringes anden Klokke og sammen, da skal der synges den hellige Aands Tider paa danske.« Denne Tjeneste skal vare til Kl. 6; mellem 7 og 8 skal ogsaa blandt Klerkeriet synges Dagstider paa Latin osv. Kl. 8 skal der ringes til en kristelig Messe for dem, der ville nyde det hellige Sakramente, i Forening med en Prædiken, »og herforuden skal ingen Messe ske udi Domkirken, paa det at det hellige Sakramente, Jesu Christi Legems og Blods, skal ikke misbruges«¹⁾.

Hermed var al katholsk Messetjeneste i Viborg Domkirke forbi. Ikke med et Ord nævnes her en speciel »Vaade-Sang«, endmindre »Vaade-Sang«, for Erik Glipping, men en almindelig »Wtthesang«, og det synes at være selve dette Ord, der i Formen »Vaadsang« har lydt for Mag. Erichsens Øren. Han og hans Samtid forstod ikke længer det gamle Ord; han forklarede det da som »Vaade-Sang«, idet han satte det i Forbindelse med Erik Glipping, ifølge en uklar Forestilling om, at denne halvt latinske, halvt danske Gudstjeneste havde noget med Sjælemesser at gjøre. Erik Glippings Grav saa alle; ham kom derfor Sangen til at gjælde; alle de utallige andre Sjælemesser, som i den katholske Tid vare holdte i Viborg Domkirke, tænkte ingen mere paa; Kongen alene mindedes. Erichsen kom saaledes til at skabe et Ord — Vaade-Sang —, som ellers er helt ukjendt i de nordiske Sprog, medens »Ottesang« er kjendt nok. — Otte, isl. ótta, gl. tysk uotha, betegner den tidlige Morgenstund ved Daggry og forekommer dels alene, dels i

¹⁾ Münters Reformationshistorie II, 719 ff.

Sammensætningen Ottesang i forskellige Former som: outhesang (Aræbo Hexaëm. 170, Fynske Aktst. I, 60), wthesang, og hos Christiern Pedersen: vottesang, hvor dog maaske det latinske vigilia har staaet ham i Hovedet, medens paa den anden Side Ordet vogte bliver til wutte eller wotte (f. Ex. i Tavsens Oversættelse af det gamle Testamente flere Steder). Nærmest ved det viborgske »wththesang» og »Vodsang» staar dog Kæmpevisens:

Hr. Oluf rider om votte (o: ótte),
men lysen Dag ham totte (o: þótti, tyktes)¹⁾.

Her har man ligefrem en god jydsk Form for Ordet, med Sprogættens bekjendte V foran O- eller U-Lyden. Man sammenligne: vorm for orm, wulf for ulv, Wullis for Ullids (Landsby), Voins for Oddense (i Salling), ja hos en jydskfødt Prælat i Odense endogsaa Vons for — Odense i Fyn, jfr. Former som Vonsild for Onsild o. s. v.²⁾. Naar nu hertil kommer den jydskes Sprogarts Tilbøjelighed til at bortkaste E-Lyden i Endelser og Sammensætninger, saa er Overgangen fra det bløde »wththesang» gennem »wutthesang» til »Vodde-Sang» og »Vod-Sang» ganske naturlig; man sammenligne Formerne: Ottesen, Ottzen, Odsen, der forekomme meget almindeligt; ligeledes bliver Ottær til Vodder (Landsby i Ribe Stift) osv.

Gjør en sproglig Betragtning det saaledes i højeste Grad sandsynligt, at »Vaadesangen» over Erik Glipping kun er en Misforstaaelse af den gamle Ottesang, der efter 1530 som en protestantisk Gudstjeneste holdtes i Viborg Domkirke, fører en almindelig Betragtning af alle herhen

¹⁾ Grundtvigs Folkeviser II, 112 b. Ligesom jeg maa takke Dr. H. Rørdam for at have henledet min Opmærksomhed paa »wttesangen» 1530, saaledes maa jeg takke Hr. Pastor O. Kalkar for Henvisning til de oven anførte Former af Ordet.

²⁾ Jørgen Gyldenstjernes Brev af 28 Maj 1549 i Dsk. Mag. 5 R. I, 257. Jfr. forøvrigt blandt andet Registret til: Heise, Diplomatarium Vibergense, under Bogstavet V.

børende historiske Omstændigheder til samme Resultat. I og for sig vilde det ogsaa være højst mærkeligt, om man skulle have vedligeholdt en saadan Mindegudstjeneste for en Person som Erik Glipping, medens man aldrig hører et Ord om saadanne Ihukommelsesfester for vore andre Konger, hverken for Valdemarerne i Ringsted eller for Dronning Margrethe og alle de andre mærkelige Kongepersoner, der hvile i Roskilde Domkirke, og hvem Kirkerne skyldte saa meget Gods. Tilvisse paabødes 1538 i Kronens Hellig tre Kongers Kapel i Roskilde en Tjeneste med Psalmer og anden Sang, »Gud almægtigste til Lov og Ære«, men ikke til Ære for Christiørn I eller Christoffer af Bajern, som hvile der¹⁾.

Mærkeligt er det for det første, at man ikke har en eneste positiv sikker Efterretning om de Sjælemesser, der holdtes i Viborg over Erik Glipping, eller om det Gods, der i den Anledning er skjænket til Kirken. Selv skal han i levende Live have bestemt at ville hvile i Odense Graabrødrekirke eller Kloster, i hvis Tilblivelse han havde Del og hvor hans som Børn døde Døtre, Kathrine og Elisabeth, 1283 vare blevne begravede²⁾. Huitfeld lader Læsø blive givet til Viborg Domkapitel i Anledning af Erik Glippings Død. Dette er nu aabenbart urigtigt, da Læsø længe før Erik Glippings Død var i Viborg Kapitels Besiddelse, og Tanken, der ligger bagved denne Efterretning hos Huitfeld (eller hans Hjemmelsmand), er neppe anden end den: der maa være givet stort Gods til Kirken i den Anledning; Læsø er Domkapitlets vigtigste Indtægtskilde; altsaa er rimeligvis denne Ø givet i Sjælegave. Pontoppidan har ikke gengivet denne Fejl i sin Kirkehistorie, medens han endnu havde den i »Marmora Danica«; thi han har selv Fortjeneste af at have fremdraget mange af de ældre Breve om Læsø; men Gods skulde der jo til. Under Aar

¹⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50, S. 66 ff.; jfr. 122; 417.

²⁾ Scriptores r. Dan. V, 516 ff. (efter Petri Olai Samlinger).

1281 anfører han derfor, at Kong Erik Glipping »omtrent paa denne Tid« skjænkede noget Gods til Viborg Kirke og Kapitel til Messer og Vigilier for sin og sine Forfædres Sjæle. Han har altsaa ikke set noget Gavebrev, og hvorfra han har sin Efterretning og hvorfor han netop putter den ind her, det angiver han ikke; muligt, at Mag. Erichsens »Fuslom« allerede nu staar ham i Hovedet. Men Efterretningen gik videre; i Dansk Atlas slaas Aarstallet 1281 uden videre fast; i Aaret 1286 blev Erik Glipping slaaet ihjel, hedder det her, »og kort tilforn 1281 ligesom af en Spaadoms Aand havde han skjænket en Del Gods til Viborg Domkirke for Messer og Vigilier at holde«¹⁾. Endelig finder man under Aaret 1297 hos Pontoppidan den Efterretning, at Kong Erik Menved i dette Aar ved et i Slagelse udstedt Brev skjænkede Kapitlet i Aarhus visse Begunstigelser, hvorpaa han fortsætter: Ligeledes skjænkede samme Konge »paa denne Tid« det viborgske Kapitel og Domkirken der Godset »Klackerup«, som han som Straf havde frataget sin Faders Morder, Grev Jakob Pors; der skulde derfor holdes Vigilier og Sjølemesser. Gud maa vide, hvor hans Kilde til denne mageløse Oplysning skjuler sig. Noget Brev har han aabenbart ikke haft at holde sig til; han har atter paa Maa og Faa puttet sin Efterretning ind, hvor han syntes, den kunde passe, og har for saa vidt — mod bedre Vidende — været saa heldig, at Erik Menved virkelig den 29 Juli d. A. i Søborg har udstedt et lignende Brev til Viborg Kapitel som det anførte til Aarhus Kapitel, men heri nævnes ikke et Ord om Sjølemesser eller sligt. Og hvem der saa menes med »Grev Jakob Pors«, Grev Jakob af Halland eller Adelsmanden Peder Porse, det bliver vanskeligt at afgjøre, saa vel som hvor Godset skal søges, i Halland eller i Jylland. Man har gjættet paa Klarup i Viborg Stift; men dette Gods var i Viborg Biskops, ikke i

¹⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. I, 754. Dsk. Atl. IV, 614.

Kapitlets eller Domkirkens Eje, og synes intet at have med Erik Glipping at gjøre¹⁾).

Endelig kommer Mag. Erichsen med den Efterretning, at det Gods, der var givet til Sjælemesser for Erik Glipping, var »Fuslom«, og at det netop var Frygt for at miste dette Gods, der fremkaldte »Vaadesangens« Fortsættelse helt ned i den protestantiske Tid. Heldigvis kjender man noget til dette Gods. Den Gang Erik Glipping blev myrdet, udgjorde Viborg Domkapitel endnu et klosterligt Samfund af Augustinerordenen, det saakaldte Marie Kloster, hvis Medlemmer levede under klosterlig Tugt i Fællesskab, uden at de enkelte Medlemmer havde særligt Gods til deres Underhold. Rimeligvis er da Sjælemessegodset for Erik Glipping givet til hele Institutionen, til Klostret i sin Almindelighed, mod at dette paatog sig Forpligtelsen til at afholde Messerne. Med andre Ord, der er neppe stiftet noget særligt Vikarie, med en særlig i den Anledning indsat Vicarius til at holde Messerne, — en Omstændighed, der paa Reformationstiden netop blev af den allerstørste Betydning med Hensyn til Godsets Bevarelse. Dette synes tydeligt at fremgaa af, hvad der skete 1440, da Domkapitlets Medlemmer gik over til at være særlige Prælater og Kanniker, hver med sin egen Bolig og sit eget Underhold. Ikke med et Ord omtales her en Sjælemesse for Erik Glipping, medens derimod en anden for Viborg Kapitel meget vigtig Sjælemesse omtales, nemlig den Messe, som Familien Krabbe havde stiftet i Fur Kirke og hvorfor Øen Fur tilligemed andet Gods var givet til Kapitlet. Denne Messe forpligtedes nemlig Ærke-egnen, hvem Gods paa Fur tillige med Kirken der til-lagdes, at holde vedlige. — Det første Præbende fik Navnet »Ravnstrup«, og der lagdes hertil Gods i Ravnstrup, tillige med én Læst Korn i Finderup og »Fussore«. Da man derpaa i Aaret 1649 affattede nye Statuter for Kapitlet,

¹⁾ Pontoppidan, I, 777. Diplomatarium Vibergense S. 9, jfr. Indledn. S. XXVIII ff. Ældste Arkivregister II, Reg. u. Klarup.

beholdt man den gamle Fordeling af Jordegodset. Navnet skrives her »Fuszom«, men er utydeligt skrevet. Det er den nuværende lille Landsby Fusager i Gammelstrup Sogn i Fjends Herred. Det højeste, denne Bys Gaarde have ydet til Præbendet, er altsaa c. $\frac{1}{2}$ Læst Korn. For den Sags Skyld skulde man altsaa have beholdt »Vaadesangen«. Det lyder lidet troligt! Mon ikke Præbendets Jordtilliggende i Ravnstrup og Finderup skulde have fremkaldt Legenden om, at netop dette Gods var givet til Sjælemesse for Erik Glipping? ¹⁾).

Alligevel kan det ikke nægtes, at der 1530 endnu var Fare for Sjælemessegodset; men denne Fare gjaldt aabenbart mere de øvrige Sjælemessers Gods. Der var en Tilbøjelighed til at kræve Godset tilbage, nu da Messerne i Viborg 1529 vare blevne nedlagte. Man mærker ogsaa strax 1529 fra Krabbernes Side Forsøg paa at faa det til de Furske Messer lagte Gods tilbage²⁾. Derfor motivere de luthersksindede Prælater og Kanniker ogsaa i det Brev, hvori de søge Kongens Bekræftelse paa den foretagne »Reformats« af Domkirkens Gudstjeneste, deres Skridt med, at Kongen vilde unde og tillade, at hvad Gods og Rente, som til denne Tid har været til ugudelige Messer og anden unyttig Tjeneste, maatte forvandles til saadan ret Gudstjeneste, forbydende hver Mand, gejstlig og verdslig, dem at forhindre og overfalde paa Gods og Personer, »og dersom nogen haver Tiltale til os for samme Reformats eller Gods«, tilføje de, »at de da skulle tiltale os for Eders kgl. Majestæts egen Person og menige Rigens Raad«.

¹⁾ Pontoppidans Annal. II, 575 ff. — Rigsarkivet, Top, Saml., Viborg Nr. 194. — Jfr. Ursin, Stiftsstaden Viborg S. 164.

²⁾ Om disse Messer og deres Skjæbne, der har en ikke ringe Betydning ogsaa for Spørgsmaalet om den øvrige Messetjeneste, henvises en Gang for alle til min Skildring heraf i Ny kirkeh. Saml. V., jfr. Kongedømmene i Ny kirkeh. Saml. VI; Dueholms Diplomatarium, udg. af Dr. O. Nielsen, Indl. S. XX ff., og Diplomatarium Vibergense, udg. af A. Heise, passim.

Ogsaa Borgerskabet skrev til Kongen i samme Hensigt, i det de bade Kongen om at samtykke »Reformatsen«, indtil første almindelige Herredag skulde holdes, og at han vilde sørge for, at de Kanniker, Vikarer, Prædikanter og Klerke, som nu havde indført denne »Reformats«, saa længe kunde blive ved Magt, at de ikke skulde tvinges eller overfaldes med nogen Overvold.¹⁾

At Sagen skulde afgjøres af Kongen og Raadet, var i Overensstemmelse med den paa Herredagen i Kjøbenhavn i Juli d. A. vedtagne Reces. Ogsaa Biskop Jørgen Fris anraabte i sin Klage til Kongen om dennes Beskyttelse og tilbød at staa til Rette for Kongen, medens Ærkedegnen, Mester Anders Skovgaard, der stod i Spidsen for det katholske Parti i Domkapitlet og ikke vilde anerkjende »Reformatsen«, lod sine furske Messer midlertidig afholde i Dueholm Kloster paa Mors. Det synes ogsaa, som om Sagen skulde have været for paa Herredagen i Kjøbenhavn i Aaret 1531. I al Fald stævnedes Jørgen Fris Borgemestre og Raad i Viborg paa Grund af deres voldsomme Adfærd mod ham i 1530, og ligeledes en Del andre, til at møde i Nyborg d. 8 September for Kongen og Raadet²⁾; men denne Herredag blev ikke til noget paa Grund af Christiørn 2dens Tog til Norge og de dermed i Forbindelse staaende Begivenheder. Kongen har formodentlig bekræftet den foretagne Reformats af Guds-tjenesten. Paa en lignende Maade bortfæstede han uden videre i Aaret 1532 Helligaands Kapel i Nykjøbing paa Falster, paa den Betingelse, at der i Stedet for de Messer og Tider, der tidligere havde været, skulde underholdes 5 syge Mennesker frit med Seng, Hus, Mad og Varme, »og skal Fundatsen dermed ikke være forkrænket eller tilintetgjort i nogen Maade«. ³⁾

Saaledes søgte man allerede i Frederik Is Tid at redde

¹⁾ Münters Reformationshist. II, 714 ff.

²⁾ Fred. Istes danske Registranter ved Erslev og Møllerup S. 360.

³⁾ Smstds. S. 434.

Messe-godset ved at substituere en ny Gudstjeneste eller Hospitalspleje. Men dog hang Tilbagekaldelsesretten af Godset stedse som et truende Damoklessværd over Hovedet, navnlig naar Fundatsen indeholdt den ikke ualmindelige Bestemmelse, at Godset var forbrudt, naar Tjenesten ikke holdtes vedlige. Der maatte udgaa de strængeste Breve til Landsting og alle Lensmænd i Nørrejylland om, at ingen som helst uden Lov og Dom maatte tage Gods til sig; især synes Helligaandshuset i Randers og St. Hans Kloster i Horsens at have været udsatte for slige Forsøg¹⁾. I Frederik Istes Tid bestod dog den protestantiske Gudstjeneste uanfægtet i Viborg Domkirke. Først efter hans Død bestemtes det under den nu indtraadte katholske Reaktion paa Herredagen i Kjøbenhavn 1533, at Viborg Domkirke atter skulde gives tilbage til sin oprindelige katholske Tjeneste. Men denne Bestemmelse blev ikke gennemført. Endnu 13 April 1534 er der nemlig udstedt Vidnesbyrd fra Dueholm Kloster, at de Messer, som Mester Anders Skovgaard skulde afholde for St. Martini Alter i Domkirken, ere afholdte i Dueholm. Men samtidig hermed er der ogsaa Vidnesbyrd om, at Jørgen Fris har gjort Forsøg paa at komme Protestanterne til Livs. Saaledes tog han, uden Lov og Dom, hedder det, Røding Kirke fra Vikar Jens Nielsen, der var luthersk, og 20 Juni og 8 August 1534 blev paa Nørlyng Herredsting afgivet Vidnesbyrd om, at der ikke (endnu) var læst Rigens Stævning over Viborg Kapitel for Godset i Ravnstrup og Finderup, som Biskop Jørgen Fris havde ladet »bryde Lovdags Breve for«. Dette Gods hørte netop (tilligemed »Fuslom«) til det ovennævnte Ravnstrup Præbende, som paa denne Tid var tillagt Biskop Jørgen Frises Kansler, den senere saa bekendte Rigskansler, Mester Antonius Bryske (til Langesø)²⁾. Der er muligvis heri en Antydning af, at Biskoppen ad

¹⁾ Smstds. S. 469.

²⁾ Diplomatarium Vibergense S. 192—94.

denne Vej har søgt at komme Kapitlet og dets evangeliske Gudstjeneste til Livs, ligesom hans Kaldsfælle, den udvalgte Ærkebiskop i Lund, Mester Torben Bilde, netop kort før havde begyndt sine Forfølgelser mod Lutheranerne i Skaane, navnlig i Malmø, og derved fremskyndede Udbruddet af Grevefejden. Denne var nemlig imidlertid udbrudt. 3 Juli havde Jørgen Fris tilligemed det øvrige jydsk Raad i Ry Kirke maattet kaste sig i Armene paa den lutherssindede Hertug Christian. Kort efter kom Skipper Klement; Viborg kom i hans Vold i nogen Tid, og derpaa fulgte Christian III's Kongehylding i Viborg d. 7 Marts 1535. Lutherdommen havde sejret, og selv om det i Aaret 1534 skulde være lykkedes Jørgen Fris at gjenindsætte den katholske Gudstjeneste, saa har det i al Fald kun varet meget kort. Men det er helt usandsynligt; i den lutherske By var han magtesløs; han turde ikke engang opholde sig der, men boede i Reglen paa sit nyopbyggede Hald Slot.

Efter alt, hvad man kan skjønne, har saaledes den lutherske »Ottesang« og den lutherske Prædiken lydt uafbrudt i Viborg Domkirke siden August 1530. Men større Fasthed kom dog først i disse Forhold ved Recessen af 1536 og ved Kirkeordinansen af 1539. Ved den første fastsloges, at Domkapitlerne skulde vedblive at bestaa, kun at Adelen fik Ret til at kræve det Gods tilbage, der var lagt til Vikarier, naar de daværende Besiddere døde og Adelen med nøjagtige Breve kunde bevise at være ret Arving til Godset. Ved den sidste bestemtes, hvorledes Gudstjenesten i Domkirkerne skulde indrettes, overensstemmende med en Ordning, som Bugenhagen havde foreslaet. I sine Hovedtræk svarer denne Gudstjeneste til den Ordning, Kannikerne allerede havde indført i Viborg 1530. Der holdtes latinske Ottesange og Prædikener eller Oplæsninger af Biblen. Alle Altermesser og Vigilier forbydes derimod paa det strængeste¹⁾.

¹⁾ Rørdams Kirkelove I; Cragii Annales, Additamenta S. 70 ff. (jfr. den danske Oversættelse S. 606 ff.),

Saaledes kunde Ordningen fra 1530 i sine Hovedtræk fortsættes. Det er muligt, at man i ydre Henseende har beholdt nogle af Formerne fra 1530, saaledes efter Mag. Erichsens Vidnesbyrd den tidlige Tid for Ottesangen; men for øvrigt fandt der neppe i Viborg andet Sted, end der fandt Sted i alle Rigets Domkirker og ligeledes i en Del andre Kirker, hvor man istedenfor de nedlagte Messer anordnede en luthersk Gudstjeneste. At der i Viborg Domkirke ogsaa holdtes Prædiken istedetfor Messetjenesten, have vi fuldgyldige Vidnesbyrd om; Kapitlet gav saaledes aarlig den efter Tidens Møntforhold ikke ubetydelige Sum af 120 Mark dansk til Præsterne i Viborg for daglig Prædiken, »siden de ugudelige Vinkel-Messer bleve efter Guds Ord og kgl. Ordinans ødelagte, efterdi det er aldeles forbudt baade efter Guds Ord og kgl. Majestæts Ordinans, at nogen Messe skal holdes, uden der er Folk at berette¹⁾. I Tøndering Kirke i Salling, hvor Skelerne havde stiftet en stor Messe, indførtes en Fredagsprædiken isteden²⁾. I Aaret 1541 indrettedes for Vikariegodset i Vor Frue Kirke i Odense en Gudstjeneste med Ottesange og Prædiken. I denne hvilede ogsaa Kong Hans og hans Dronning, senere kom Christian II til og en Tidlang Christian III. Her var saaledes adskillige Kongepersoner; ellers havde man maaske ogsaa her faaet en »Vaadesang« fæstet til Kong Hanses Minde. Andre Steder blev Vikariegodset lagt til Hospitaler til syges Ophold. I Roskilde Duebrødre Kloster maatte saaledes Forstanderen underholde fire Personer »efter den gamle Fundatses Lydelse« og to Personer »for Messerne og Tjenesten«³⁾. Ogsaa i Aarhus Domkirke omtales en saadan Gudstjeneste for det nedlagte Vikariegods, og i Lunds Domkirke omtales endnu paa Christian 4des Tid en Gudstjeneste,

¹⁾ Dipl. Viberg. S. 254, 269, 271.

²⁾ Hofman, Foundationer II, 477.

³⁾ Rørdam, Kirkelove I, 172 ff., 216; jfr. iøvrigt under »Vikariegods«. Om Tjenesten i Roskilde Hellig tre Kongers Kapel, se ovenfor S. 387.

der var sat istedenfor den store Tjeneste, som den bekjendte Ærkebiskop Birger i Aaret 1518 havde stiftet og hvor der holdtes Messer, ikke blot for Ærkebispens selv og hans Forældre, men for alle, som den fattige Degnesøn fra Halland stod i Taknemmelighedsgæld til, lige fra hans Jordemoder til alle de Konger og Dronninger, han havde staaet i Forhold til. Og disse Exempler vilde let kunne suppleres¹⁾.

Hvad der er givet til gudelig Brug, skal vedblive at høre til gudelig Brug, det er den Tanke, som ofte udtrykkes i Regeringens Erklæringer og Domme i disse Sager, og det er Christian III's Fortjeneste i det hele og store at have gennemført denne Tanke med Hensyn til Kirkernes Gods. Adlen kunde kræve Gods tilbage, der var tillagt Vikarier, naar Besidderen døde. Ogsaa inden den Tid kunde baade adeligt og ikke-adeligt Vikariegoods kræves tilbage, naar Messerne vare ophørte og Fundatsen indeholdt en Bestemmelse om, at Godset i saa Tilfælde skulde falde tilbage til Arvingerne. Det var en juridisk Nødvendighed; men man gjorde alt for at hindre Godsets Tilbagelevering. Naar det var lagt til Hospitaler eller anden gudelig Brug, betragtedes det, som om Tjenesten vedvarede, og Kirkerne beholdt Godset. Derom indeholde de i Ny kirkehistoriske Samlingers 5te og 6te Bind meddelte Kongedomme mange Vidnesbyrd²⁾.

Under disse Forhold var der ingen stor Fare for det Gods, der muligvis var tillagt Viborg Domkirke for Erik Glippings Sjælemesser. For det første var det, som ovenfor berørt, givet saa tidligt, at det neppe kunde regnes for Vikariegoods, og da kunde det ikke kræves tilbage, naar der

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 250 ff. — Rørdams hist. Kildeskr. 2 R. II, 268: hic cultus non cessat totus (Magnus Matthiæ). — En lignende Substitution for Messegoods omtales i Kirkehist. Saml. 3 R. V, 462 ff..

²⁾ Jfr. ogsaa: Erslev, Konge og Lensmand, S. 114 ff..

var sat en anden luthersk Gudstjeneste isteden. Man ser det ogsaa af den Kongedoms, der faldt i Anledning af det Gods fra Fur, hvorfor der holdtes Sjølemesser ved St. Mortens Alter i Domkirken og som ligeledes, i det mindste tildels, skrev sig fra et Gavebrev fra 1410, altsaa inden Klosters Omdannelse til et Kannikesamfund. Mester Anders Skovgaard havde siden 1530 ladet sine Messer holde i Dueholm Kirke. Derfor kunde dette Gods ikke komme ind under Beskyttelse af den af de lutherske Kanniker egenmægtig anordnede Tjeneste fra 1530. I Virkeligheden var der fra 1534 af ikke holdt nogen Tjeneste for dette Gods. Dommen gik da ud paa, at Godset ikke skulde gives tilbage, men at der istedenfor de nedlagte Messer »skulde skikkes en anden Gudstjeneste isteden«, nemlig en Prædiken fem Dage ugentlig Kl. 6 om Morgenen¹⁾. — Men selv om Erik Glippings Sjølemesse-gods skulde være Vikarie-gods, hvem skulde saa egentlig have krævet det tilbage? Hvem skulde her som Arving kunne fremtræde med Gavebrevet for Kongens Domstol? Kongen selv? Det var neppe at befrygte. Det vilde da først kunne være sket efter den formentlige Vikars Død.

Mærkeligt er det imidlertid, at Mag. Erichsen slet ikke synes at have kjendt noget til den istedenfor Messetjenesten siden 1530 bevislig bestaaende protestantiske Gudstjeneste i Domkirken, men tror, at en saadan Tjeneste først er indført »ved 1560«. For ikke at lade noget Moment uomtalt, der muligvis kunde bringes i Forbindelse med Sagen, skal jeg dog gjøre opmærksom paa, at der virkelig »ved 1560« er sket noget, der angaar Vikarierne. 1558 døde nemlig den tidligere omtalte luthersksindede Vikar, Hr. Jens Nielsen. Han havde været Vikar ved St. Karens (Katarines) Alter i Domkirken. Den daværende Succentor, Hr. Ib Povlsen, fik da Livsbrev derpaa, og det bestemtes med det samme, at det efter hans Død stadig skulde ligge til Succentors

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 289 ff.

Underhold. Dette bekræftedes 1559 af Frederik II, der forbød Stiftslensmanden, Hr. Otte Krumpen, for Fremtiden at gjøre ham Hinder derpaa. Sagen har vel været den, at Hr. Otte Krumpen har ment, at der nu, da Besidderen, Hr. Jens Nielsen, var død, kunde disponeres over Vikariatet til Fordel for Skolen eller Hospitalet, hvorom der tidligere var givet Tilsagn med Hensyn til det Altergods, »hvortil ingen Arvinger ere«. At St. Karens Alter skulde have noget med Erik Glipping at gjøre, véd man intet om. »Fuslom« laa i al Fald ikke hertil, og at man i 1560 skulde have indsat en »Vaadesang« for Erik Glipping, ja det maa enhver, der kjender noget til den danske Reformationshistorie, erklære for en Umulighed¹⁾.

Mag. Erichsen har selv beskrevet »Vaadsangen« paa en saadan Maade, at man herved tydelig mindes om den fra 1530 bestaaende »Ottesang« eller dens Afløser fra 1539, der ogsaa fandtes i alle andre Domkirker efter Ordinansens Forskrift. Den viborgske »Vaadsang« i den ældre Skikkelse forsvandt derfor ogsaa samtidig med den almindelig indførte latinske Ottesang og øvrige latinske Gudstjeneste i Domkirkerne. Selv sætter Erichsen denne Forandring til 1630, »da Vandal blev Biskop«. Denne blev imidlertid Biskop 1617, og var det til sin Død 1641. Erichsen er ikke sikker paa, om det skete ifølge et Kongebud eller ifølge Vandals egen Magtfuldkommenhed som Biskop. Fra 1630 kjender man intetsomhelst til et saadant specielt Bud om Ophøret af den viborgske »Vaadsang«. Jeg erindrer aldrig at have set noget saadant Brev i Viborg Stiftsarkiv, som jeg dog kjender en Del til; ogsaa i Dr. Rørdams righoldige Samling af Kirkelove og lignende kirkelige Bestemmelser vil man forgjæves søge efter det, og i Rigsarkivets Samlinger til Viborgs Historie findes det heller ikke. Men derimod afskaffedes 1640 den latinske Gudstjeneste med Responsoria

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1555—60, udg. af Bricka, S. 214 og 325. — Diplomatarium Vibergense S. 220.

og latinske Sange aldeles efter kgl. Bud i alle Domkirker. Kun danske Sange og Oplæsninger af Biblen maatte herefter finde Sted for at kunne tjene til Opbyggelse for hele Menigheden¹⁾. Det er rimeligvis hertil, at Mag. Erichsen sigter. Den latinske Psalmesang ophørte nu; Kannikerne mødte ikke længere i Kirken sammen med Disciplene; 12 af disse skulde under Ledelse herefter besørge det hele. Denne Sang beskriver Mag. Erichsen nøjagtig; han havde selv som Discipel deltaget deri (han var født i Viborg 1639). At Kannikernes Deltagelse nu hørte op, førte ogsaa Tidsudviklingen med sig. Efter Ordningen af 1530 synes det endogsaa at have været en frivillig Sag, om de vilde møde²⁾. Senere synes det ganske vist efter Ordinansen ikke at have været helt frivilligt, om man vilde deltage i denne Guds-tjeneste eller ikke, men den sattes i Bugenhagens Kirkeordning som en Betingelse for at kunne vedblive at beholde sine gejstlige Len eller sin Stilling som Munk i et Kloster. Naar de ikke kunde bruges til anden Tjeneste, kunde de ved Deltagelsen i disse Øvelser og denne nye Kanniketjeneste hævde deres Stilling i Kapitlerne³⁾. Det hele var indsat som noget foreløbigt; det skulde ogsaa ifølge Recessen og Haandfæstningerne (endnu Frederik II's og Christian IV's) nærmere bestemmes, hvad man vilde gjøre ved Domkapitlerne. Men en saadan endelig Ordning kom aldrig. Nu vare disse Institutioner i alt væsentligt blevne til en Slags Forsørgelsesanstalt for andre Gejstlige, eller for Mænd i Statens eller

¹⁾ Pontoppidans Ann. eccl. Dan. IV, 320; Rørdams Kirkelove III, 283—84.

²⁾ »Daglig Dag, naar 4 slaar om Morgen, skal Witthesang begyndes paa Latin for Klerkerii, som da have Lyst og gudelig Begjær til at handle hellige Psalmer, Lectier af Biblen etc « (Münter, Reformationshist. II, 719).

³⁾ Eadem plane dicimus de Canonicis (som om Monachis), qvi nulli jam usui sunt Ecclesiæ Christi: Possunt et ipsi residui, si non aliis officiis necessariis sunt commodi, ita hisce Scripturæ exercitiis cantando, pro suo tempore exerceri: (Cragii Annales, Add. II, p. 78).

Videnskabens Tjeneste, der ikke engang altid residerede ved Domkirken. Der var ikke længere i Viborg paa den Tid — og i Reglen heller ikke andre Steder — Kanniker, der kun havde denne Stilling. Biskoppen selv, Læsemesteren, Skolemesteren (Rektoren), de øvrige Gejstlige og Hørerne vare aflagte med de gamle Præbender, og disse havde jo ganske vist andre »officia« at udøve. Det hele var en Form, der havde overlevet sig selv og derfor nu hørte op.

Discipelsangen fortsattes jo derimod, og denne skal efter Tychonius være ophørt 1684. Noget bestemt Vidnesbyrd herom kjender jeg ikke, og det turde maaske ogsaa være noget tvivlsomt, om disse af Disciplene i Domkirkerne holdte Ottesange ikke have varet noget længere. Men én Ting er sikker, at denne Discipelsang, saavel som den tidligere Kannikesang, ikke, som Tychonius foregiver og som det efter ham gjentages af alle, er holdt i Viborg Krypt. Nej, hele denne Gudstjeneste holdtes i Koret. Det fremgaar ogsaa tydeligt nok af Mag. Erichsens egen Skildring deraf. Han kjendte dog personlig til Discipelsangen, medens Tychonius, der ikke var fra Viborg Skole, ikke havde noget personligt Kjendskab til den.

Resultatet af denne Undersøgelse bliver altsaa, at der aldrig i den protestantiske Tid i Viborg Domkirke er holdt nogen Slags Gudstjeneste specielt til Minde om Erik Glipping. Formodningen herom synes at bero paa en senere Tids Misforstaaelse af den »Ottesang«, der i Viborg som i andre Domkirker holdtes i Forbindelse med anden Gudstjeneste, tildels som Substitution for den nedlagte Messetjeneste. En speciel Tjeneste »til Amindelse af Erik Glipping« omtales først hos Mag. Erichsen, og ligesom denne bevislig har fortolket det gamle »Vaadsang«, der rimeligvis kun er en jydsk Form for Ottesang, som en »Vaadesang« for den myrdede Konges Sjæl, saaledes synes han ogsaa at have været den, der først af misforstaaet »Lærdom« satte det hele i Forbindelse med Erik Glipping. En folkelig Tradition om denne Sangs Forbindelse med Erik Glipping synes ikke

engang at have existeret; thi at ogsaa Mag. Tychonius anser Disciplenes Korsang for en Sang »til Kong Eriks Amindelse«, beviser ikke, at vi her have en virkelig Folke-tradition for os; Mag. Tychonius kjendte nemlig meget godt Mag. Erichsens Samlinger¹⁾. Det synes at være en »lærd Tradition«, der fra Mag. Erichsen og Tychonius gik over til Pontoppidan og udbredtes videre af Mænd som Langebek og Suhm. Den gik herfra over i alle større eller mindre Beskrivelser af Viborg, i Lærebøger og lignende Steder, og sloges saaledes efterhaanden fast i den almindelige Bevidsthed. I hvert Fald er den saa løs og upaalidelig og indeholder i den Form, hvori den er kommen til os, saa haandgribelige Misforstaaelser, at den sandelig ikke bør kunne sætte Lidenskaberne i Bevægelse, hverken hos Katholikker eller hos Protestanter.

¹⁾ Diplomatarium Vibergense, Indl. S. XX.